

COLEGIUL UTRICULARILOR DIN DACIA

În viața economică a unei provincii, activitatea unor collegia formate din meșteșugari sau navigatori documentată prin inscripțiile votive, onorifice sau funerare reprezintă izvoare de primă importanță. În primul rând, ele facilitează cunoașterea diferitelor categorii de meșteșugari, poziția lor socială în rândul populației. În al doilea rând, analiza unor astfel de inscripții permite observații interesante privind amplourea și organizarea fiecărei categorii de meșteșugari în parte¹.

Reprezentările antice de pe monumentele funerare având ca temă înfățișarea unor scene din ocupațiile meșteșugărești sau a uneltelor folosite în diferite ocupații cu caracter artizanal contribuie nu mai puțin la obținerea unor informații privind anumite ocupații².

În Dacia activitatea unor collegia este atestată documentar fie cu caracter meșteșugăresc (fabrum, centenariorum, dendrophorum)³, fie cu caracter negustoresc-comercial (nautarum, utric(u)lariorum)⁴.

Colegiul utricularilor cunoscut în Dacia doar prin două monumente epigrafice a fost prezentat până acum în literatura de specialitate în mod diferit, ocupația lor de bază nu a apărut clară în analizele epigrafice întreprinse până acum. Colegiul apare documentat în două altare votive descoperite la: Pons Augusti și Călugăreni.

1. Altar votiv păstrat într-un desen făcut de L. F. Marsigli ("ad vicum Margi regione Sebiesieni"):

DEAE.NEMESI

AEL(ius).DIOGENES

PRO.SALVTE.SVA.ET

FILIORUM.SVORVM

MATER.ET.PATER

EX.VOTO.A.SOLO

TEMPLVM.EX.SVO

FECERVNT.COLLE-
GIO V(t)RICLARI-
ORUM.

2. Altar votiv descoperit la Călugăreni în veacul al XIX-lea (a. 1847) cu următorul text:

IN.H(onorem).D(omus).D(ivinae)
ADRASTIAE
COLLEG(ium)
VTRICLARIORVM.

Monumentul este astăzi pierdut.

I.I. Russu publicând cele două monumente în IDR îi considera pe utricularii ca meseriași "care confecționau burdufuri ce serveau la construirea plutei, sau fabricanți de burdufuri (?) pentru brânză." M. Macrea era de părere că utricularii erau plutași care foloseau pentru transport un soi de plute prevăzute cu burdufuri ⁵.

Semnificația cuvântului de utricularius format cu ajutorul sufixului -arius sugerează într-adevăr meșteșugari care se ocupă cu confecționarea, vinderea sau folosirea burdufurilor din piele.

În mod surprinzător H.v. Petrikovits în lucrarea sa dedicată specializării meșteșugarilor romani nu include utricularii în rândul acestora ⁶. Acest lucru a fost determinat probabil de faptul că mai întotdeauna mențiunile epigrafice ce însoțesc colegiul utricularilor apar alături de cele ale navigatorilor. Și, ca urmare ei ar reprezenta o categorie de navigatori sau în orice caz fiind implicați în comerțul de apă.

Ideea lucrării de față ne-a fost sugerată de studiul lui A. Deman asupra navigației fluviale în Gallia romană ⁷.

Epigrafic sunt atestate în Gallia cca. 70 de inscripții referitoare la nautae sau navicularii, ratiarii și utricularii. Din aceste trei categorii, utricularii sunt documentați în 28 de inscripții și nu au o semnificație prea clară ⁸. Ei apar documen-

tați ca fiind organizați în collegia în mai multe orașe din Gallia Narbonensis, cum ar fi de pildă Lugdunum, iar la St. Gabriel (anticul Ernaginum) este documentată chiar o statio a utriculariilor ⁹.

Inscripțiile atestă numele unor personaje care erau utricularii în colegii ce întotdeauna erau în relație cu cele ale navigatorilor denumiți după numele orașului antic. Într-un singur caz, pe o tessera de bronz descoperită la Cavaillon apare reprezentat un burduf ¹⁰, ceea ce ar face o referire indirectă la activitatea lor cotidiană. Ceea ce atrage atenția în mod deosebit la toate inscripțiile din Gallia este faptul că utricularii apar amintiți alături de navigatori, de aici concluzia multora dintre cercetătorii care s-au ocupat de navigația fluvială că ar reprezenta o categorie de negustori ce-și desfășurau activitatea principală pe apă, pe fluviile interioare ale Galliei ¹¹.

M. Leglay, mai circumspect a considerat utricularii, meșteșugari ce confecționau burdufuri cu utilizări multiple ¹². Aceeași idee acceptată și de I.I. Russu în IDR,III, 4. Apropiată de această părere este cea a prof. M. Macrea, amintită mai sus ¹³.

J.P. Waltzing, în studiul său asupra colegiilor profesionale acordă atenție acestor utricularii fără a putea ajunge la o concluzie sensibil diferită ¹⁴.

O inscripție funerară mult discutată în literatura de specialitate în legătură cu acest subiect menționează un personaj IBLIOMA - RIVS APRIVS lintiarius din civitas VELIOCASSES, dar în același timp membru al colegiului utriculariilor din Lugdunum ¹⁵. Cum cele două ocupații nu sunt compatibile, respectiv lintiarius (țesător de pânzeturi sau negustor de pânzeturi) și utricularius, ar trebui considerată prezența sa doar onorifică în ultimul colegiu. Ibliomarius după nume este trevir de origine. A. Deman a propus în analiza acestei epigrafe următoarea soluție: Ibliomarius a putut avea succesiv cele două ocupații de lintiarius (țesător) sau mai bine zis de negustor de pânzeturi, iar după stabilirea la Lugdunum pe cea de utricularius și în acest sens ar trebui inclus în rândul negustorilor care își transportau mărfurile pe fluviu ¹⁶.

F. Benoît a propus chiar identificarea utricularilor cu pompierii aflați în serviciul public ¹⁷. Mai nou P. Kneissl a avansat o ipoteză interesantă și anume că

utricularii ar fi o categorie de negustori care s-ar deplasa pe drumurile publice ale provinciei făcând legătura între diferite fluvii¹⁸. Și, în acest sens, ar reprezenta o categorie de negustori de tranzit din interiorul unei provincii sau o categorie de si-¹⁹ne stătătoare - de negustori ce transportau vinul în burdufuri din piele de bovine.

Ezitatea pe care specialiștii care s-au ocupat de utricularii o au, este între a stabili exact domeniul lor de activitate și anume, reprezintă ei producători de burdufuri sau beneficiarii acestor produse pentru transport sau și una și cealaltă ocupație. În acest sens asemenea burdufuri au fost utilizate pentru transportul lichidelor, desigur vin. Asocierea lor cu navicularii ce apare pe inscripțiile din Gallia ar constitui un argument indirect pentru a fi considerați negustori.

În Imperiu, deocamdată în inscripții utricularii nu au apărut decât în Gallia și provincia Dacia fără a putea în acest moment să vedem o relație directă comercială gallo-dacică între cele două provincii.

Dificultatea pe care o ridică cele două inscripții din Dacia constă în faptul că ele sunt actualmente pierdute. Modul în care s-a păstrat descrierea textului lor, desigur nu crează dificultăți de lectură.

Descoperirea la Marga și la Călugăreni a celor două inscripții aflate deocamdată în zone în care viticultura era practică probabil, ridică o altă problemă și anume dacă collegium utricullarriorum era unul pe întreaga provincie sau el aparține unei localități mai importante neatestată încă. Organizarea colegiului, se pare, că este destul de timpurie. Spre acest lucru ne îndreaptă inscripția de la Călugăreni care era închinată lui Domus Divinae, ori după cum a demonstrat H. Daicoviciu cu mulți ani în urmă, invocarea pentru Domus Divina avea loc probabil la începutul domniei lui Hadrian, indirect pentru aceasta pledează și titulatura capitalei provinciei Colonia Dacica Sarmizegetusa de pe un altar votiv de la Micia dedicată aceleiași Domus Divina²⁰.

Referitor la originea etnică a indivizilor amintiți epigrafic ce compuneau colegiul, numele lor trădează elemente greco-orientale. În inscripția de la Marga apar atestați: Aelius Diogenes și Silia Valeria Diogenes este un nume greco-oriental,

iar soția sa după nume este o peregrină care are ca și cognomen un gentiliciu. Indirect spre aceasta ne îndreaptă și divinitatea frigiană Adrastia invocată în inscripția de la Călugăreni de întreg colegiul.

Cele două altare votive sunt închinat unul pentru Nemesis, iar cel de al doilea alături de cultul oficial Domus Divina amintește pe zeița Adrastia. Ambele divinități sunt înrudite având aceleași atribute și calități, ceea ce ne sugerează două lucruri și anume că divinitatea protectoare a colegiului utricularilor este Nemesis și în acest sens ea este protectoarea negustorilor, a călătorilor, a răspântiilor de drumuri. Deci, protectoarea negustorilor ce străbat drumurile provinciei și prin aceasta un indiciu complementar pentru activitatea cotidiană de negustori de uscat a utricularilor. Apoi, invocarea zeiței Adrastia constituie un element important în a vedea în componența colegiului prezența unor elemente frigiene sau originare din zona Asiei Mici stabilite în Dacia imediat după cucerire.

Analiza materialului epigrafic referitor la utriculari din Gallia sugerează de asemenea prezența unor elemente de origini diferite, nu numai celtice, printre dedicanții inscripțiilor. Comerțul în Dacia cu vin transportat în burdufuri apare ca foarte probabil fiind o componentă locală utilizată poate încă înainte de cucerire.

Deocamdată nu putem afirma cu mare certitudine existența unor relații directe între Dacia și Gallia pentru comerțul cu vin, dar nici nu putem exclude acest lucru. În evul mediu, în Țările Române se transporta vinul încă în secolul al XVIII-lea cu astfel de burdufuri, probabil de dimensiuni mai mici.

Cele două inscripții din Dacia aduc câteva elemente noi în definirea domeniului de activitate a utricularilor ca negustori de uscat, de sine stătători sau în dependență cu navicularii de pe apele interioare ale provinciilor. Componența greco-orientală a membrilor colegiului din Dacia e arătată de cele două inscripții, din care una ridicată într-o stație vamală Pons Augusti (probabil nu întâmplător!) într-un punct unde era cu putință să fi existat chiar o stație a utricularilor, prilej de ridicare a unui templu pentru divinitatea protectoare. Astfel se conturează și mai clar domeniul de activitate al acestor negustori de uscat care preluau vinul probabil de la pro-

ducător pentru piața de desfacere sau chiar pentru exportul pe apă: fie pe Mureș, fie pe Dunăre. În acest sens, utricularii apar ca negustori de tranzit care deserveau negustori ce transportau vinul în alte provincii sau chiar în interiorul acesteia.

Prezența doar în Gallia și Dacia a utricularilor lasă deschisă problema relațiilor directe între aceste provincii de natură economică, prea puțin studiate până acum.

5 octombrie 1994

Doina Benea

UNIVERSITATEA TIMIȘOARA

B-dul V. Pârvan, nr.2 1900 Timișoara

ROMÂNIA

¹H. Schulz-Falkenthal, Zur Frage der Entstehung der römischen Handwerkkollegien, Wiss.Zs.Halle-Wittenberg, Ges.-u. Sprachwis, Reihe 24/2, 1965, p. 55-64, apud H.v. Petrikovits, Die Spezialisierung des römischen Handwerks, in Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit (I) Bericht über die Kolloquien der Kommission f. die Altertums und Mittel-und Nord-Europas in den Jahren 1977-1980, Göttingen, 1981.

²W. Gaitzsch, Eiserne Werkzeuge, BAR, Internat. Ser, 27, 1980, passim; M. Redde, Les scènes de métier dans la sculpture funéraire gallo-romaine, in Gallia, 36, 1978, p. 43-63.

³Apulum, III, 1947-1949, p. 173 nr. 4, fig. 2.

⁴IDR, III, 1, 272; IDR, III, 4, 215.

⁵M. Macrea, Viața în Dacia Romană, București, 1969, p. 157.

⁶H.v.Petrikovits, op.cit, p. 63-132.

⁷A. Deman, Reflexions sur la navigation fluviale dans l'antiquité romaine, in Histoire économique de l'antiquité, Louvain, 1887, p. 79-106.

⁸CIL, XIII, 1938=ILS 7035, Lugdunum

⁹F. Benoît, in Cahiers rhodaniens, XI, 1964, p. 56

¹⁰A. Deman, op.cit, p. 91

¹¹V. Chapot, sv. Utricularius, in DA, V, 1913, p. 616-617.

¹²I.I. Russu, comentariu la IDR, III, 4, p. 167.

¹³M. Macrea, op.cit, p. 157

¹⁴J.P.Waltzing, Étude historique sur des corporations professionnelles, I, Bruxelles, 1895, p. 343.

¹⁵CIL, XIII, 1998=ILS, 7035.

¹⁶A. Deman, op.cit, p. 95.

¹⁷F. Benoît, op.cit, p. 56-57.

¹⁸P. Kneissl, Die utricularii. Ihre Rolle in gallo-romischen Transwesens, în BonnerJahrbuch, 181, 1981, p. 169-203.

¹⁹A. Deman, op.cit, p.101 consideră că domeniul lor de activitate trebuie limitat la comerțul cu vin din zona viticolă a Galliei spre porturile fluviale ale provinciei, fiind un fel de negustori intermediari ce ar prelua vinul de la producători spre mari centre de desfacere antică fie porturi, fie orașe aflate pe căile terestre de comunicație.

²⁰IDR, III, 2, 22, St. Cls, IX, 1967, p. 211-217.

Das Kollegium der Utricularii wird in Dakien durch zwei Inschriften aus Marga und Călugăreni belegt. Diese Inschriften sind den Göttinnen Nemesis und Adrastia (phrygischer Herkunft), die selben Eigenschaften haben gewidmet. Die Tätigkeit solcher Kollegien wurde in Dakien als diejenige der Flößer die sich Flößen mit Lederschläuchen bedienten. Eine andere Interpretation behauptet daß sie diejenige die Ledersäcke für Käse verfertigten gewesen wären.

Der Vergleich der Funde aus Dakien mit denjenigen aus Gallien ergab aber daß sie Korporationen von Transithändlern waren.

Die Tätigkeit dieses Kollegiums besteht aus dem Transport des Weines, in Schläuchen vom Hersteller zu den großen Absatzentren oder den großen Flußhäfen der Provinz. Aus dem ganzen Römischen Reich, nur in Gallien und in Dakien sind collegia utriculariorum dokumentiert. Man kann jedoch nicht die Art der interprovinzialen Beziehungen in dieser Hinsicht feststellen.